

Cavanşir Hacı oğlu HACIYEV

iqtisad elmləri namizədi, dosent

Qərbi Kaspi Universiteti, İqtisadiyyat və Biznes məktəbi fakültəsi

E-mail: cavanşir.hacılıyev@wcu.edu.az

HÜQUQİ VƏ FİZİKİ ŞƏXSLƏRİN VERGİ ÖHDƏLİKLƏRİ

Xülasə

Vergi o halda qanuni müəyyən edilmiş sayılır ki, onun adı göstərilməklə vergi ödəyicisi və zəruri vergitutma elementləri müəyyən edilmiş olsun. Bir şəxsin vergi ödəmək öhdəliyinə məxsus vergitutma obyektinin olduğu halda, yəni şəxs vergi ödəyicisi olduqda yaranır. Hüquqi şəxsin sadələşdirilmiş vergiyə cəlb olunması üçün ardıcıl 12 aylıq dövrün istənilən ayında dövryyəsi 200.000 manatdan az olmalıdır. Ödəyici hüquqi şəxsdirsəm mənfəət vergisini 20%-lə xərclər çıxılmaqla verir. Fiziki şəxs isə gəlir vergisini 20%-lə ödəməlidir. Əmlakın icarəyə verilməsi xərclər çıxılmadan ödəmə mənbəyində 14 % -lə vergiyə cəlb olunur. Sadələşdirilmiş vergi ödəyicisi hüquqi şəxs olduqda ƏDV, mənfəət vergisinin, fiziki şəxs olduqda isə ƏDV və gəlir vergisini ödəməkdən azaddır.

Açar sözlər: vergi öhdəliyi, sadələşdirilmiş vergi, əlavə dəyər vergisi, əmək haqqından gəlir vergisi, sahibkarlıq və qeyri-sahibkarlıq gəlirlər, sosial müdafiə fondu və icbari tibbi sığorta.

JEL: H22

DOI: 10.54414/SQGL4606

Giriş

Vergi hüququ münasibətlərində iki anlayışı: vergi mükəlləfiyyəti və vergi öhdəliyi münasibətlərini fərqləndirmək lazımdır. Bu anlayışlar oxşar olsalar da, eyni deyillər. Belə ki, vergi öhdəliyi mülkiyyətlə əlaqədar hüquq və öhdəliyi yaradır. Vergi mükəlləfiyyəti ümumi, öhdəlik isə xüsusi mahiyyət daşıyır. Yəni, vergi öhdəliyi yalnız vergi obyektinin olduğu yaranır. (bu cümlə xülasədə var.) Buradan bəlli olur ki, vergitutma elementləri eyni zamanda vergi öhdəliyinin elementləri sayılır, o olmadan vergi öhdəliyi yaranmır. (bu cümlə də xülasədə var). Vergi ödəmək öhdəliyi isə vergitutma elementlərinin toplusu ilə müəyyən olunur. Beləliklə, vergi qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş şərtlər mövcud olduğu təqdirdə vergi ödəyicisi vergini ödəməyə borcludur.

Hüquqi Şəxslərin Vergi Öhdəlikləri

Azərbaycan Respublikasının vergi qanunvericiliyinə görə həm fiziki, həm də hüquqi şəxslərin vergi öhdəliyi mövcuddur. Hüquqi və fiziki şəxslərin vergi qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş vergiləri ödəməyə borcludurlar.

Hüquqi şəxsin ödəməli olduğu vergilər ilk növbədə onun tətbiq etdiyi vergitutma sistemindən asılıdır. (bu cümlənin qısa forması xülasədə var.) Belə ki, hüquqi şəxs sadələşdirilmiş verginin ödəyicisi olduqda rüb ərzində təqdim edilən

mallara, işlərə, xidmətlərə və əmlakla görə əldə edilmiş mülki hasilatdan, habelə satışdan kənar gəlirlərin həcmindən 2 faiz dərəcəsi ilə sadələşdirilmiş vergi hesablayaraq, dövlət büdcəsinə ödəyir.

Hüquqi şəxs sadələşdirilmiş vergi ödəyicisi olduqda ƏDV mənfəət vergisi ödənilməsindən azad olur. Hüquqi şəxs sadələşdirilmiş verginin tətbiqindən imtina edərək mənfəət vergisinin ödəyicisi olduqda, hesabat ili ərzində əldə olunan vergi tutulan gəlirlə, bu gəlirin əldə olunması üçün çəkilən xərclərin və vergi Məcəlləsinin 108-ci maddəsinə uyğun olaraq gəlirdən çıxıram bilən xərclərin fərqindən (gəlirdən əldə edilməsi ilə bağlı olan bütün xərclər) 20 faiz dərəcə ilə vergi hesablayır və dövlət büdcəsinə ödəyir.

Eyni zamanda, mənfəət vergisinin ödəyicisi olan hüquqi şəxs dövlət büdcəsinə balansında olan əsas vəsaitlərin orta illik qalıq dəyərindən 1 faiz dərəcə ilə əmlak vergisini də hesablamalı və ödəməlidir.

Fiziki Şəxslərin Vergi Öhdəlikləri

Sadələşdirilmiş vergi metodunu tətbiq etmək hüququ saxlanılan şəxslərə malların pərakəndə satışı ilə yanaşı eyni zamanda topdansatışını da həyata keçirən şəxslərin rüb ərzində elektron qaimə faktura ilə rəsmiləşdirilməli olan əməliyyatlarının, eyni zamanda əhaliyə xidmətlə yanaşı vergi ödəyicisi kimi vergi orqanlarında uçotda olan

şəxslərə xidmətlərin göstərilməsini həyata keçirən şəxslərin rüb ərzində elektron qaimə-faktura ilə rəsmiləşdirilməli olan əməliyyatlarının həcmi xidmətlərin göstərilməsi üzrə ümumi əməliyyatlarının həcmindən 30 faizdən az olmasına görə sadələşdirilmiş vergi tutma metodunu tətbiq edə bilərlər.

Məsələn, rüb ərzində pərakəndə satış, topdan satış, xidmət göstərilməsi, üzrə ümumi əməliyyatların həcmi (satışdan kənar gəlirlərdən başqa) 10.000 manat ondan elektron qaimə-faktura təqdim edilməklə göstərilmiş əməliyyatların həcmi 2.900 manat olmuşdursa, onda $2900/10.000 \times 100 = 29\%$ olur ki, bu halda 30%-dən az olduğundan sadələşdirilmiş vergitutma tətbiq olunacaqdır.

Sahibkarlıq fəaliyyəti göstərən və ardıcıl 12 aylıq dövrün istənilən atında (aylarında) vergi tutulan əməliyyatların həcmi 200.000 manatdan artıq olan şəxslər 10 gün ərzində ƏDV məqsədləri üçün qeydiyyatdan alınma barədə ərizə ilə müraciət etməlidirlər. Vergi ödəyicisi ƏDV qeydiyyatına alındıqda, hüquqi şəxs vergiyə cəlb olunan malların (işlərin, xidmətlərin) təqdim olunmasına 18 faiz dərəcə ilə ƏDV tətbiq etməli və Vergi Məcəlləsinin müddəalarına uyğun olaraq, əvəzəlməli olan verginin məbləğini nəzərə almaqla büdcəyə ödəməlidir. Qeyd edək ki, ƏDV ödəyicisi olan hüquqi şəxs eyni zamanda mənfəət və əmlak vergilərinin də ödəyicisidir.

ƏDV ödəyicisi kimi qeydiyyatdan alınmış şəxs Azərbaycan Respublikasına mal idxal edəndə, həmin mal gömrük sərəhəddini keçərkən ona ƏDV ödəyicisi kimi qeydiyyatda olub-olmadığından asılı olmayaraq həmin idxal zamanı hesablanmış ƏDV-ni ödəməlidir.

Bundan başqa, hüquqi şəxsin hansı vergitutma sistemini tətbiq etməsindən asılı olmayaraq, vergitutma obyektini yarandıqda həmin şəxs aşağıda qeyd olunan vergi öhdəliklərini yerinə yetirməlidir:

- 1) Mülkiyyətində və ya istifadəsində torpaq sahəsi olduqda, torpaq vergisi üzrə;
- 2) Fəaliyyət zamanı Yerləşmə təkindən faydalı qazıntılar çıxarıldıqda, mədən vergisi üzrə;
- 3) Fəaliyyəti aksizli malların istehsalı və idxalı olduqda, aksiz vergisi üzrə (bu halda hüquqi şəxs mütləq qaydada ƏDV ödəyicisi olmalıdır);
- 4) Muzdlu işlə əlaqədar işçilərə ödəmələr edildikdə ödəmə mənbəyində verginin tutulması üzrə (Vergi Məcəlləsinin 101.1-ci maddəsindəki dərəcələrlə);

5) Ödəmə mənbəyində vergitutma obyektini yarandığı hər hansı digər halda (əmlakın icarəyə götürülməsi, royalti, qeyri-rezidentə ödəmələrin edilməsi, dividendlərin verilməsi, faizlərin ödənilməsi) ödəmə mənbəyində verginin tutulması üzrə (müxtəlif dərəcələrlə) Vergi Məcəlləsinin 101.2 maddəsinə əsasən qeyri-sahibkarlıq fəaliyyəti üzrə illik gəlirdən 14 faiz dərəcə ilə, 122-ci maddəyə görə rezident müəssisə tərəfindən ödənilən dividenddən ödəmə mənbəyində 10 faiz dərəcə ilə, 123-cü maddəyə görə faizlərin 10 faiz dərəcə ilə vergi tutulur.

Qeyd etməliyik ki, Vergi Məcəlləsinə edilmiş əlavə və dəyişikliklərə görə muzdlu işdən əldə edilən aylıq gəlirlərdən gəlir vergisinin dərəcələri qeyri-dövlət bölməsinə aid edilən sahibkarlıq subyektlərində vergi tutulan aylıq gəlirin məbləği 8000 manatadək olduqda "0" faiz 8000 manatdan çox olduqda isə, çox olan məbləğin 14 faizi həcmində gəlir vergisi tutulur.

Dövlət sektoruna aid edilən Vergi ödəyicilərində isə, Vergi tutulan aylıq gəlirin məbləği 2500 manatadək olduqda 14 faiz, 2500 manatdan çox olan isə 350 manat + 2500 manatdan çox olan məbləğin 25 faizi həcmində gəlir vergisi tutulur. Məsələn: Dövlət müəssisəsində muzdlu işləyən işçinin əsas iş yeri üzrə aylıq əmək haqqı 600 manat olduğu halda, aylıq əmək haqqından minimum 200 manat gəlir vergisindən azad olduğu üçün $(600 - 200) \times 14\% = 56$ manat tutulur. Fiziki şəxsin aylıq gəlirindən bundan başqa aşağıdakı sığorta haqlarına tutulur;

1) Məcburi dövlət sosial sığorta haqqı ödənişi; işçinin gəlirindən 600 manat $\times 3\% = 18$ manat

İşə götürənin vəsaiti hesabına 600 manat $\times 22\% = 132$

Cəmi hesablanmış sosial sığorta haqqı $18 + 132 = 150$ manat

Beləliklə, 600 manat alan dövlət işçisinin əmək haqqından 18 manat fonda ayrılır.

2) İcbari tibbi sığorta haqqı ödənişi; işçinin gəlirindən 600 manat $\times 2\% = 12$ manat işəgötürənin vəsaitindən $600 \times 2 = 12$ manat.

Beləliklə aylıq əmək haqqı 600 manat olan dövlət işçisindən icbari tibbi sığortaya 12 manat ayrılır.

Həmçinin işsizlikdən sığorta haqqı kimi işçinin gəlirindən $600 \times 0,5\% = 3$ manat tutulur.

Qeyri-dövlət sektorunda fəaliyyət göstərən fiziki şəxslərin maddə 124-ü üzrə aylıq gəlirlərindən aşağıdakı ayırmalar həyata keçirilir;

1) Məcburi dövlət sığorta haqqında cəlb edilən aylıq gəlirin məbləği 200 manatadək olduqda sığorta olunan gəlirindən 3 faiz sığorta edən müəssisənin vəsaitindən 22 faiz tutulur;

2) 200 manatdan çox olduqda sığorta olunanın gəlirindən 6 manat + 200 manatdan çox olan hissənin 10 faizi hesablanır müəssisənin əmək haqqı fondundan isə $200 \times 22\% = 44$ manat + 200 manatdan çox olan hissənin 15 faizi hesablanır .

Misal: Pərakəndə ticarətlə məşğul olan özəl müəssisədə maddə 124-ü üzrə işləyən işçinin əsas iş yeri üzrə aylıq əmək haqqı 600 manat olmuşdur. Bu halda işçinin aylıq əmək haqqından 600 manat əmək haqqının 200 manatdan yuxarı hissəsi üçün $600 - 200 = 400$ manatın 10%-i yəni 40 manat ümumilikdə isə $6 + 40 = 46$ manat tutulur.

İşəgötürənin isə, 600 manat əmək haqqının 200 manat hissəsinə görə 22% yəni 44 manat, 200 manatdan yuxarı hissə üçün $400 \text{ manat} \times 15\%$, yəni 60 manat tutulur.

Qeyri-dövlət sektorunda maddə 124-ü üzrə işləyən işçinin əmək haqqı 8000 manatadək olan hissədən isə, 0,5 faiz həm işçidən, həm də işəgötürəndən tibbi sığorta fonduna hesablanır.

Fiziki şəxslərin aylıq gəlirindən ödəmə mənbəyində tutulan vergi növbəti ayın 20-dək, məcburi dövlət sosial müdafiə haqqı sonrakı ayın 15-dək, icbari tibbi sığorta haqqı hər aydan sonrakı ayın 15-dək müvafiq olaraq Dövlət büdcəsinə, qalanları isə aidiyyəti fondlara ödənilməlidir. Bəyannamələr isə hər rübdə sonrakı ayın 20-dək vergi orqanlarına təqdim olunmalıdır.

Əmlakı icarəyə verən zaman fiziki və hüquqi şəxslərin yaranan vergi öhdəlikləri hansılardır?

Vergi Məcəlləsinin 124-cü maddəsinə əsasən fiziki şəxsin daşınmaz və daşınmaz əmlakının icarəyə verilməsindən Azərbaycan mənbəyində əldə olunan gəlirindən ödəmə mənbəyində xərclər çıxılmadan 14 faiz dərəcə ilə vergi tutulur. Vergi Məcəlləsinin 124.2-ci maddəsində isə bildirilir ki, fiziki şəxslərdən ödəmə mənbəyində vergi tutulmuşdursa və ya onun tərəfindən ödənilmişdirsə, həmin gəlirlərdən bir daha vergi tutulmur.

İcarə haqqı vergi ödəyicisi kimi uçotda olmayan fiziki şəxs tərəfindən ödənildikdə, icarəyə

verən Vergi Məcəlləsinin 124-cü maddəsinə uyğun olaraq vergini özü ödəyir və Vergi Məcəlləsinin 33-cü və 149-cu maddələrinə uyğun olaraq, vergi uçotuna alınıb bəyannamə verir.

Əmlakın icarəyə verilməsində gəlir əldə edən şəxslərin Vergi Məcəlləsinin 218.2-ci maddəsinə əsasən sadələşdirilmiş vergitutma sisteminin tətbiqetmə hüququ yoxdur.

Odur ki, əmlakın vergi ödəyicisi kimi uçotda olmayan şəxsə icarəyə verən fiziki şəxs fəaliyyət növləri üzrə gəlir və xərclərinin uçotunu ayrılıqda aparmaqla digər fəaliyyət növündən sadələşdirilmiş vergi, əmlakın icarəyə verilməsindən əldə olunan gəlirlərdən isə gəlir vergisini hesablayıb dövlət büdcəsinə ödəməlidir.

Vergi Məcəlləsinin 99.3.3-cü maddəsinə əsasən, əmlakın icarəyə verilməsindən gəlir fiziki şəxsin qeyri-sahibkarlıqdan əldə etdiyi gəlirlərə aid edildiyindən və Vergi Məcəlləsinin 155.1-ci maddəsinə əsasən isə ƏDV məqsədləri üçün yalnız sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslərin qeydiyyata alınması göstərilirdiyindən, fiziki şəxsin əmlakın icarəyə verilməsindən əldə etdiyi gəlirin məbləğindən asılı olmayaraq, həmin şəxs ƏDV qeydiyyatına alınmır.

Hüquqi şəxsə ödənilən icarə haqqından isə ödəmə mənbəyində vergi tutulmur. İcarə haqqını alan hüquqi şəxs ƏDV ödəyicisi olduqda, bu gəlirlərdən ƏDV və mənfəət vergisini, sadələşdirilmiş verginin ödəyicisi olduqda isə fəaliyyət növləri üzrə gəlir və xərclərinin uçotunu ayrılıqda aparmaqla, digər fəaliyyət növündən sadələşdirilmiş vergini, əmlakın icarəyə verilməsindən əldə olunan gəlirdən isə mənfəət və əmlak vergisini hesablayıb dövlət büdcəsinə ödəməlidir.

Nəticə

Hüquqi və fiziki şəxslərin vergiyə cəlb olunan əməliyyatlarının həcmindən asılı olmayaraq, onları həm də mənfəət vergisinin, gəlir vergisinin ödəyiciləri ola bilərlər. Lakin ƏDV ödənişi üçün tələb olunan hallar olduqda, onlar mütləq ƏDV ödəyicisi olmaq hüququna malik olurlar. Bu halda istər hüquqi, istərsə də fiziki şəxslər əmlak vergisini də ödəməlidirlər. Seçdiyi vergitutma sistemindən asılı olmayaraq, öhdəlik yarandığı halda maddən, torpaq, aksiz, əmlak, gəlir vergilərini də verməlidirlər. Fiziki şəxsin gəlir vergisi dövlət bölməsində əvvəlki qayda ilə, qeyri-dövlətdə isə yeni qaydalarla tutulur. Həmçinin məcburi dövlət sosial müdafiə fonduna, dövlət sektorunda 8000

manatadək 2%-lə, ondan yuxarıda olduqda isə 0,5%-lə, qeyri-dövlət sektorunda isə yeni qaydalarla fondlara ödəniş aparılır. Daşınmaz əmlakın icarəyə verilməsində sadələşdirilmiş vergi ödəyicisi ikili uçot aparmaqla, ƏDV ödəyicisi isə mənfəət vergisinə əlavə etməklə ödənişi təmin edirlər.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi, Bakı 2023-cü il;
2. Azərbaycanın vergi jurnalı, 2022-ci il;
3. Vergilər və vergitutma Dərslik, Bakı 2010-cu il;
4. Vergi qazeti, 2022-ci il;

Javanshir Haji HACIYEV

candidate of economic sciences, associate professor
Western Caspian University, Faculty of Economics and Business School
E-mail: javanshir.hajilyev@wcu.edu.az

TAX OBLIGATIONS OF LEGAL ENTITIES AND INDIVIDUALS**Summary**

A tax is considered to be legally determined if the taxpayer and necessary elements of taxation are identified by specifying his name. A person's obligation to pay tax arises when he owns a taxable object, that is, when a person is a taxpayer. For a legal entity to be subject to simplified taxation, its turnover in any month of a consecutive 12-month period must be less than 200,000 manats. If the payer is a legal entity, it pays income tax at a rate of 20%, net of expenses. A physical person must pay income tax at 20%.

Property leasing is taxed at a rate of 14% at source, minus expenses. If a simplified tax payer is a legal entity, is exempt from VAT and profit tax, if an individual, then is exempt from VAT and income tax.

Key words: tax liability, simplified tax, value added tax, income tax, business and non-business income, social security fund and compulsory health insurance.

Джаваншир Гаджи оглы ГАДЖИЕВ

кандидат экономических наук, доцент
Западно-Каспийский университет, факультет экономики и бизнес-школы
E-mail: javanshir.hajilyev@wcu.edu.az

НАЛОГОВЫЕ ОБЯЗАТЕЛЬСТВА ЮРИДИЧЕСКИХ И ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ**Резюме**

Налог считается юридически определенным, если налогоплательщик и необходимые элементы налогообложения идентифицируются путем указания его имени. Обязанность лица по уплате налога возникает, при наличии у него объекта налогообложения, то есть когда лицо является налогоплательщиком. Для юридического лица, подлежащего упрощенному налогообложению, его оборот за любой месяц последовательного 12-месячного периода должен быть менее 200 тысяч манатов. Если плательщиком является юридическое лицо, он уплачивает налог на прибыль по ставке 20% за вычетом расходов. Физическое лицо должно платить подоходный налог по ставке 20%. Аренда имущества облагается налогом по ставке 14% у источника оплаты за вычетом расходов. Если плательщиком упрощенного налога является юридическое лицо освобождается от уплаты НДС и налог на прибыль, а если физическим лицом, тогда тот освобождается от уплаты НДС и подоходного налога.

Ключевые слова: Налоговое обязательство упрощенный налог. налог на добавленную стоимость, подоходный налог, коммерческие и некоммерческие доходы, фонд социального страхования и обязательное медицинское страхование.

Daxil olub: 02.07.2022